

Magistr tədqiqatları:

Nərmin BAĞIROVA

AMK-nın “Etnomusiqişünaslıq” ixtisası üzrə magistr

Elmi rəhbər: sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,

dosent Jalə Qulamova

Ünvan: Yasamal rayonu, Ə.Ələkbərov küç.7

E-mail: narminbagirova40@gmail.com

DOI: 10.62440/AMK2024-1.s.6-18

MÜASİR DÖVRDƏ GƏNCƏDƏ AŞIQ İFAÇILIQ ƏNƏNƏLƏRİNİN QORUNMASI VƏ İNKİŞAFI

***Xülasə:** Folklorun ayrı-ayrı janr və növlərinin bölgələr üzrə öyrənilməsi etnomusiqişünaslığın aktual problemlərini təşkil edir. Azərbaycanda aşıq sənətinin geniş yayıldığı bəzi bölgələr artıq bir sıra tədqiqat işlərində araşdırılmışdır. Lakin qədim və böyük tarixi olan Gəncə bölgəsinin müasir aşıq sənəti müstəqil tədqiqat işi kimi araşdırılmamışdır. Bu baxımdan təqdim olunan məqalənin mövzusu aktuallıq kəsb edir. Bizim müraciət etdiyimiz mövzu müasir dövrdə Gəncədə aşıq ifaçılıq ənənələrinin qorunması və inkişafı məsələlərinə həsr olunub. Məqalədə mühitin tarixi məsələlərinə toxunulmuş, aşıqların və aşıq kollektivlərinin fəaliyyəti müzakirə edilmişdir. Gəncə Azərbaycanın həm mədəni, həm tarixi, həm də strateji baxımından olduqca əhəmiyyətli bir bölgəsidir. Buna görə də belə bir bölgənin mədəni irsinin bir parçası olan aşıq sənətinin araşdırılmasını müasir dövrün mühüm və aktual mövzularından biri hesab edirik. Təqdim etdiyimiz məqalədə əsas məqsədimiz Gəncə aşıq mühitinin bəzi xüsusiyyətlərini, aşıqların repertuarını və ifaçılıq sənətkarlığını, müasir dövrdə aşıq ifaçılıq ənənələrinin necə qorunması və inkişafını araşdırıb üzə çıxartmaqdır. Hazırkı araşdırmada Gəncənin müasir aşıqlarının ifasında bir neçə havanı təhlil etməklə bu bölgədə aşıq sənətinin inkişafının bu gün hansı səviyyədə olduğunu göstərmək istədik.*

***Açar sözlər:** Gəncə, aşıq, mahnı, məktəb, folklor, xalq musiqisi*

Azərbaycan şifahi ənənəli xalq musiqisinin qollarından birini aşıq sənəti təşkil edir. Aşıq musiqisinin araşdırılması zamanı əldə edilən nəticələr bu böyük tarixi köklərə malik sənətlə bağlı yeni tədqiqatlar aparmaq üçün geniş imkanlar açır. Aşıq sənəti ilə bağlı elmi yazılarda lokal areallar, aşıq mühitləri, aşıq məktəbləri kimi terminlərlə tez-tez qarşılaşmaq olar. Bu sənətin tam kompleks şəkildə araşdırılması üçün onun bölgə xüsusiyyətlərini öyrənmək lazımdır. Gəncə Azərbaycanın həm mədəni, həm tarixi, həm də strateji baxımından olduqca əhəmiyyətli bir bölgəsidir. Buna görə də belə bir bölgənin mədəni irsinin bir parçası olan aşıq sənətinin araşdırılmasını müasir dövrün mühüm və aktual mövzularından biri hesab edirik.

Folklorun ayrı-ayrı janr və növlərinin bölgələr üzrə öyrənilməsi etnomusiqişünaslığın önəmli problemlərindən biridir. Azərbaycanda aşıq sənətinin geniş yayıldığı bəzi bölgələr artıq bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılmışdır. Buna misal olaraq Avtandil Ağbabanın “Ağbaba-Çildir aşıq mühiti”, Fəxrəddin Atayevin “Miskin Abdal və Göyçə aşıq mühiti”, Zümrüd Mənsimovanın “Zaqatala aşıq mühiti” adlı tədqiqat işlərini göstərmək olar. Təqdim olunan məqalə Gəncənin müasir aşıq sənətinin öyrənilməsinə həsr olunub.

Təqdim etdiyimiz məqalədə əsas məqsədimiz Gəncə aşıq mühitinin bəzi xüsusiyyətlərini, aşıqların repertuarını və ifaçılıq sənətkarlığını, müasir dövrdə aşıq-ifaçılıq ənənələrinin necə qorunması və inkişafını araşdırıb üzə çıxartmaqdır. Hazırkı araşdırmada Gəncənin müasir aşıqlarının ifasında bir neçə havanı təhlil etməklə bu bölgədə aşıq sənətinin inkişafının bu gün hansı səviyyədə olduğunu göstərmək istədik. Gəncədəki müasir aşıq mühiti ilə bağlı elmi yeniliklər bir sıra sahələrdə görülməlidir:

1. Sosial antropologiya və etnoqrafik araşdırmalar: Gəncədəki aşıq mühiti ilə bağlı yeni sosial antropoloji və etnoqrafik araşdırmalar, aşıq mədəniyyətinin dinamikasını, dəyişən mədəni normalarını daha dərinliklə tədqiq edir. Bu araşdırmalar, aşıqların sosial və mədəni rolunu, onların mühitlə əlaqələrini və bu mühitin dəyişən dinamikasını anlamağa kömək edir;

2. İnnovativ tədqiqat metodları: Yeni araşdırma metodları və tədqiqat texnikaları, məsələn, sosial media analitikası, digital etnoqrafik araşdırmalar, veb-bazalı anketlər kimi metodlar, aşıq mədəniyyətinin müasir dövrdə daha yaxşı anlaşılmasına və təhlil edilməsinə imkan verir;

3. Mədəni paylaşmaların informasiya texnologiyaları ilə təhlili: Gəncədəki aşıq mühiti ilə bağlı yeni araşdırmalar, aşıq mədəniyyəti ilə əlaqədar olan məlumatların sosial media və digər digital platformalar üzərindəki paylaşımalarını analiz edir. Bu analizlər, aşıq mədəniyyətinin populyarlığını, inkişafını və ictimai təsirini qiymətləndirməyə imkan verir;

4. Aparılan tədqiqatlar: Müasir aşıq mühiti ilə bağlı tədqiqatlar, transdistsiplinar bir yanaşma ilə həyata keçirilir. Antropologiya, sosiologiya, musiqişünaslıq, psixologiya və digər elmlərin vəhdəti ilə bu sahədə daha tam anlayış əldə edilir;

5. Qarşılıqlı görüşmələr: Gəncədəki müasir aşıq mühiti ilə bağlı elmi yeniliklər, aşıq mədəniyyətinin müxtəlif tərəfləri arasında dialoq və qarşılaşmaları təşkil edir. Bu, ictimaiyyətin fərqli cərəyanlarını, fikirlərini və perspektivlərini dərk etməyə və mədəni mübadiləni artırmağa kömək edir.

Bu elmi yeniliklər Gəncədəki müasir aşıq mühiti mövzusunda daha geniş bir anlayışın inkişafına və aşıq mədəniyyətinin daha dərin təhlilinə imkan verir. Gəncə Azərbaycanın həm mədəni, həm tarixi, həm də strateji baxımından olduqca əhəmiyyətli bir bölgəsidir. Buna görə də belə bir bölgənin mədəni irsinin bir parçası olan aşıq sənətinin araşdırılmasını müasir dövrün mühüm və aktual mövzularından biri hesab edirik.

Onu da qeyd edək ki, müasir dövrdə Gəncədə istedadlı uşaq və gənclərin bacarıqlarının üzə çıxarılması üçün mütəmadi olaraq müxtəlif müsabiqələrin keçirilməsi bu sahədə atılan məhsuldar addımlardandır. Ümid edirik ki, müasir gənclərimiz aşıq sənətinə daha ciddi yanaşacaq, bu sahədə böyük nailiyyətləri ilə bizi sevindirəcəklər.

Mövzunun işlənmə dərəcəsinə gəldikdə isə onu deyə bilərik ki, Gəncə aşıqları haqqında bir çox elmi-tədqiqat işləri, elmi kitablar, məqalələr, müxtəlif illərdə nəşr olunmuş aşıq antologiyaları var ki, məhz bu mənbələrdə mövzuyla bağlı materialla tanış olmaq mümkündür. Lakin bu mövzu, bu mühit nə qədər öyrənilsə də, qənaətbəxş sayıla bilməz, çünki yenə də araşdırılması, öyrəniləsi çox şeylər vardır. Bu mühitin aşıqlarının yaradıcılığının öyrənilməsi, onların söz misralarının toplanması və ifaçılıq xüsusiyyətlərinin araşdırılması sənətsünaslığın aktual problemləri sırasındadır.

Ümumilikdə, XIX-XX əsrlərdə bir çox tədqiqatçılar və musiqişünaslar aşıq sənətinin təhlili, onun elmi aspektdən öyrənilməsi sahəsində bir sıra maraqlı və lazımlı araşdırmalar aparmış və elmi nəşrlər ortaya qoymuşlar. Məsələn, Ə.Axundovun “Aşıqlar” (1957), H.Araslının “Aşıq yaradıcılığı” (1960), M.H.Təhmasibin “Azərbaycan xalq dastanları” (1971), Q.Namazovun “Aşığın sazı və sözü” (1980), M.Həkimovun “Azərbaycan klassik aşıq yaradıcılığı” (1982), O.Əfəndiyevin “Aşıq poeziyasının estetik problemləri” (1983), Ə.Eldarovanın “Azərbaycan aşıq sənəti” (1984), “Azərbaycan aşıqlarının incəsənəti” (1984), “Azərbaycan aşıqları və el şairləri” (I cild, 1983; II cild, 1984), T.Məmmədovun “Azərbaycan aşıqlarının ənənəvi havaları” (1989), M.Qasımlının “Aşıq sənəti” (1996), “Ozan aşıq-sənəti” (2003), A.Nəbiyev “Azərbaycan xalq ədəbiyyatı” (I cild – 2002, II cild 2006) və s. kitablarda aşıq yaradıcılığı müxtəlif aspektlərdən təhlil olunur. Eləcə də musiqişünaslardan K.Dadaşzadə, S.Qəniyev, S.Paşayev, İ.Köçərli, N.Rəhimbəyli, X.Əliyeva, M.Əliyev və başqaları bu sahədə tədqiqat işləri aparmışlar. Musiqişünas Azad Ozan Kərimli “Azərbaycanın Tovuz aşıq məktəbi” mövzusunda yazdığı dissertasiyasında (B., 1995) bu regionun aşıqları haqqında geniş bilgi vermişdir. S.Abdullayvanın Moskvada nəşr olunmuş “Azərbaycan instrumental musiqisi” (1990) toplusunda Gəncəbacar bölgəsinin saz və zurna havalarına da yer ayrılmışdır. Sırf Gəncəbasar bölgəsi üzrə tədqiqat aparən alimlərdən professor Məhərrəm Qasımlının “Ozan-aşıq sənəti” (Bakı, “Uğur”, 2003) monoqrafiyasında Gəncəbasar aşıq mühitinə xüsusi yer ayırmışdır.

Azərbaycanın Gəncəbasar bölgəsinə on rayon daxildir – Gəncə, Goranboy, Göygöl, Daşkəsən, Samux, Şəmkir, Gədəbəy, Tovuz, Qazax, Ağstafa. Bu rayonların hər biri digərindən müxtəlif cəhətlərinə görə fərqlənsə də, oxşar cəhətləri də vardır. Azərbaycanda tarixən bir neçə aşıq mühiti fəaliyyət göstərmişdir. Gəncə Azərbaycan aşıq sənətinin bölgə keyfiyyətlərinə görə sevilən mühitlərindən biridir. Həmin mühitin ifaçıları yüksək peşəkarlığı ilə hər zaman sayılıb-seçiliblər. Bu peşəkarlığın başında yüzilliklər boyu ustaddan-şagirdə, nəsil-dən-nəslə keçən bədii

ənənələrin təkmilləşməsi durub. Aşıq adını almaq o qədər də asan iş olmayıb və bu gün də həmin ənənə saxlanılır. Bunun üçün uzun illər ustad şagirdi olmaq və bu sənətə yiyələnmək lazımdır.

Gəncə bölgəsində tarixən ustad aşıqlar yetişmişdir və bura musiqi tariximizə seçilmiş aşıq mühitlərindən biri kimi daxil olmuşdur. Gəncə aşıqlarının ədəbi irsi toplanmış, araşdırılmış, lakin həmin mühitin müasir aşıq sənəti musiqişünaslıq elmində xüsusi olaraq işıqlandırılmamışdır. Gəncə Azərbaycanın mədəni, tarixi, eləcə də strateji baxımından çox əhəmiyyətli bölgəsidir. Gəncədə yaranan aşıq havaları bu gün də sevilərək yaşamaqdadır. Burada dillərdə dolaşan dastanlarda məhz bu bölgənin müxtəlif xüsusiyyətlərini, adət-ənənələrini görmək mümkündür. Bir qədər tarixə nəzər salaq. Əməkdar incəsənət xadimi, folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı “Ozan-aşıq sənətinin nəzəri məsələləri” adlı kitabında yazır: “*Şəhərdə xüsusi ozanlar məhəlləsinin olması da bunu nişan verir. Gəncədə Dədə Yediyarla Dirirli Qurbanın tarixi görüşü də məhz həmin Ozanlar məhəlləsində keçirilib, neçə-neçə “Kərəmi” havası bu torpaqdan pərvazlanıb*” [8, s. 126]. Əlbəttə, bu ənənələr sonrakı əsrlərdə daha inkişaf edərək yüksəlmişdir. Xüsusilə XVII-XVIII əsrlərdə yazılan “Şəhriyar” dastanını misal göstərə bilərik. Məhz bu dastanda Gəncə əsl ozan aşıq meydanı kimi göstərilir. Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, musiqişünas-alim Rauf İsmayılzadə “Gəncənin musiqi yaddaşı” kitabında yazır ki, “*XVIII əsrdə aşıq sənətinin Qarabağda inkişafı Gəncə ozan-aşıq mühitinin yetirməsi olan Molla Pənah Vaqiflə bilavasitə bağlıdır. Vaqif Qarabağda, Gəncə, Şəmkir ozan-aşıq mühitinin ən güclü dalğası olmuşdur. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, aşıq sənəti nəzəri sənət kimi yarandığı gündən yurdumuzda yayılmağa və bu yolla da yaşamağa başlamışdır*” [3, s. 17].

Onu da qeyd edək ki, ötən əsrlərdə Gəncədə kişilərlə yanaşı qadınlar da aşıqlığa meyl etmiş, bu sənətin sirlərinə yiyələnmişlər. Hətta yuxarı təbəqə öz övladlarını bu sənətə yönəldirdi. XX əsrdə Gəncədə aşıq yaradıcılığı geniş yayılmışdır. O dövr yerli sənətkarlardan aşıq İsgəndər, aşıq Cəməli və başqalarını misal göstərə bilərik. Bununla yanaşı ölkənin müxtəlif regionlarından, əlaxsus də Göyçədən bir çox istedadlı aşıqlar Gəncəyə dəvət olunmuşdular. Həmin dövr üçün səciyyəvi olan daha bir hadisə Gəncənin Şahsevəni hissəsində Aşıqlar məhəlləsinin olması idi. Aşıqlar məhz bu məhəlləyə toplaşar, deyişmələr təşkil edərtilər. Əməkdar incəsənət xadimi İslam Yusifov, Qara Mövlayev, Qaraçioğlu İbrahim, qazaxlı aşıq Məhəmməd, aşıq İsrail, aşıq Hümət və başqaları öz yaradıcılıqları ilə bütün Gəncədə məşhur olmuşdular.

Respublikamızda ilk aşıq xorunun təşkili İslam Yusifovun adı ilə bağlıdır. Onun təşəbbüsü ilə 1937-ci ildə Gəncə şəhərində aşıqlar ansamblı yaradılmışdır. Aşıq İslam ansamblın ifası üçün “Qəmərçan”, “Yaşa-yaşa Azərbaycan”, “20 bahar” kimi mahnılar da yazmışdır. 1950-ci ildə Gəncədə “Xalq yaradıcılığı evi” də fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Elmlər doktoru, professor Bağır Bağirovun rəhbərliyi altında bu yaradıcılıq evinə yüzdən artıq aşıq cəlb edilmişdir. Bunlardan

Uğurlu Salman, aşıq Kərimoğlu, aşıq Hüseyn Cavan, Abdü Abdiyev, Mülklü Həsən, Borsunlu Məzahir və başqa aşıqları misal göstərə bilərik. Bu sənət adamları aşıqların III Qurultayında Gəncə rayonlararası Xalq yaradıcılığı evinin sənət nailiyyətlərini ifa etdikləri dastanlarda və mahnılarda müvəffəqiyyətlə, yüksək peşəkarlıqla nümayiş etdirmişdilər.

1982-ci ildə Gəncədə yeni bir kollektiv – “Çeşmə” folklor teatrı fəaliyyətə başlayır. Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşayev aşıq sənətinin xüsusiyyətlərini özündə birləşdirə bilən, Gəncədə bənzəri olmayan bir teatr yaradır. Kollektivin heyəti gənc oğlan və qızlardan ibarət idi. Bunlardan Aşıq Mayıs Gəncəli, Eldar Sarıyev, balabançı Cəmil Məmmədov, İsməli Kamalov, qızlar xorunda – Afər Köçərli, İradə Məmmədova, Mənzər Yusifova, Gülbədən Məmmədova, Nailə İsmayılova, Südabə Kazımova və başqalarını misal göstərmək olar. ““Çeşmə” folklor teatrı yenidən fəaliyyətə başlasa da, ilk gündən özünə yeni bir yaradıcılıq yolu seçir. Burada ozan sənətinə, şeiriyyətinə, musiqiyə, adət və ənənələrə, mövsüm və mərasim nəğmələrinə, etnoqrafik rəqs və oyunlarına geniş müraciət edilir. Bu teatrın repertuarı çox zəngin olmuşdur. Qəhrəmanlıq hissələrini aşılaman “Çənlibellər yerindəmi”, lirik əhval-ruhiyyə ifadə edən “Oyan ovçu, ovun keçdi”, sevinclə kədərini nübarı olan “Kərəm çeşməsi” kimi mahnıları, gəraylıları və “Əmrah” dastanını kollektiv üzvləri böyük bir şövqlə, özlərinə məxsus bir səpkidə ifa etməyi bacarırdılar. Folklor nümunələri ifa olunarkən aşıq dastan deyir, qız səsləri saz səslərinə qovuşur. Rəqslər mizanla, dekorasiya ilə bir-birini tamamlayaraq burada sintetik bir sənət növü yaradır. “Çeşmə” folklor teatrının zövq və səriştə ilə tərtib etdiyi repertuarına, çıxışlarına tamaşa etdikcə sanki əsrlərin sınağına qovuşursan” [8, s. 20-21].

İndi isə Gəncəbasar Aşıqlar Birliyinin fəaliyyəti haqqında söhbət açaq. 1984-cü ildə yaradılan həmin birliyə Borsunlu Məzahir Daşqın (şair) rəhbər təyin olunmuşdur. 1989-94-cü illərdə isə Gəncəbasar Aşıqlar Birliyinə Əməkdar incəsənət xadimi, folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı sədrlik etmişdir. Ondan sonra 1994-cü ildən Gəncəbasar Aşıqlar Birliyinin sədri aşıq Mayıs Gəncəli olmuşdur. Müasir aşıq sənətinin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Mayıs Gəncəli aşıqlar arasında böyük nüfuzu olan tanınmış-seçilən sənətkarlardan idi. Yəni saz havalarını, aşıq şeirinin forma və şəkillərini, xalq dastanlarını klassik və məclis keçirmə əməllərini gözəl bilirdi. Həyatı boyu ona yaxın gənc aşığa ustad xeyir-duası verən sənətkar, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin həyatında da yaxından iştirak etmişdir. 2008-ci ildən isə həmin birliyin idarə heyətinin üzvü və Gəncəbasar aşıqlar bölməsinin rəhbəri olmuşdur. Aşıq Mayısın müavini isə aşıq İlqar Nəcəfoğlu idi. Bu el sənətkarları Gəncəbasar Aşıqlar Birliyinə Gəncə, Xanlar, Göyçə, Kəlbəcər, Samux, Goranboy kimi zonalardan 42 aşıq, 7 balabançı, 4 nağara çalan seçmişlər. Bunun bəhrəsidir ki, hazırda özündə belə aşıq sənətini yaşadıb inkişaf etdirən bu istedadlardan hər biri sələflərinin yolunda şərəflə addımlayırlar [8, s. 26-27].

Gəncəbasar Aşıqlar Birliyində fəaliyyət göstərən aşıqlar ansamblından danışıq-kollektivin bədii rəhbəri Göyçəli aşıq Fətullanın adını xüsusi qeyd etmək istərdik. Repertuarı çox zəngin və rəngarəng olan bu ansamblın üzvlərindən aşıq Mayıs Gəncəli [10], aşıq İlqar Nəcəfoğlu [16], Göyçəli Fətulla Əliyev, Daşkəsənli Abuzər Rzayev, Rasim Gədəbəyli, zurna çalanlardan Mayıl Toğanlı, Səməndər Göyçəli və bu kimi bir çox istedadlı aşıqlar öz sənətləri ilə Gəncə aşıq mühitini qoruyub saxlamış, gələcək nəsillərə ərməğan etmişlər. Müasir dövrdə öz geniş yaradıcılıqları ilə seçilən aşıqların – Aşıq Abuzər Rzayevin oxuduğu Koroğlu havaları – “Misri, “Naxçıvani”, aşıq İlqar Nəcəfoğlunun ifa etdiyi “Baş sarıtel”, “Göyçə gülü”, aşıq Fətullanın oxuduğu “Urfanı”, “Təcnis”, “Dilqəmi” və digər deyimləri bu gün də xalqın ürəyincədir. Aşıq sənətinin qədim tarixi köklərlə bağlı olmasına baxmayaraq bu sənətin müasir dövrdə təbliği dövrümüzdə gənc musiqiçilərin, gənc aşıqların qarşısında mühüm vəzifələr qoyur. Müasir dövrün gənc aşıqlarından – Aşıq İlyas, aşıq Yaşar, aşıq Əjdər, aşıq Polad, aşıq Eldar, balabançılardan Ağəli, Cəmil və digərləri bu sənətin qorunub saxlanılmasında yaxından iştirak edirlər. Onların ifaları – dastanlar, şikəstələr, gözəlləmələr, deyişmələr və s. xalqın ürəyinə yol tapa bilmişdir.

Təqdim etdiyimiz məqalədə Gəncədə aşıq ifaçılıq ənənələrinin müasir dövrdə qorunması və yaşadılması məsələsini əsas məsələ kimi qarşıya qoymuşuq. Müasir dövrdə elmi-texniki tərəqqinin inkişafı da bu işin daha keyfiyyətli yerinə yetirilməsinə şərait yaradır. Gəncə aşıq məktəbinin sənətkarları öz yaradıcılıqlarında ozan ənənəsini müasir dövrdə yaşatmaq və onun inkişafına təkan verməyə çalışırlar. Onlar özlərindən əvvəlki nəsillərin qan yaddaşından gələn aşıq-ozan ənənələrini yaşatmaqla bugünkü nəsle örnək olmağa çalışırlar. Biz də öz araşdırmamızda Gəncəyə məxsus bir çox aşıq havalarını müxtəlif tədqiqat üsürləri ilə müasir informatorlardan toplamış və bir neçəsini təhlil edərək məqaləmizdə işıqlandırmışıq.

Gəncə aşıq sənətinin zəngin repertuarı, ənənəvi ifaçılıq xüsusiyyətlərini araşdırmış, tanınmış ustad aşıqlar – Məmmədov Arzuman Hüsü oğlu, İmanova Xavər, Cəfərov Cəmişid Hübət oğlu, Tağıyev Saleh Ələddin oğlu, Bağirov Bəhrüz Səlim oğlu və Nəcəfov İlqar Nəcəf oğlunun ifasından lent yazıları və not nümunələrini nəzərdən keçirmişik. Gəncənin ustad aşıqlarının ifasından götürülmüş mahnı və havalar ilk dəfə olaraq elmi tədqiqata cəlb olunmuşdur. Hazırkı məqalədə Gəncə aşıqlar birliyinin tanınmış nümayəndəsi Aşıq Məmmədov Arzuman Hüsü oğlunun yaradıcılığı və onun ifasından nota aldığımız “Misri” və “Naxçıvani” havalarını məqam-intonasiya quruluşuna və forma xüsusiyyətlərinə görə təhlil etmişik.

Məmmədov Arzuman Hüsü oğlu 1972-ci ildə Kəlbəcər rayonunda anadan olmuşdur. 1993-ci ildə Kəlbəcər işğal olunandan sonra Gəncədə məskunlaşmışdır. Hazırda Gəncə aşıq sənətini təmsil edir. 1988-ci ildən Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin üzvüdür. Ustadı Aşıq Dəmkeş Allahverdi olmuş, ondan 5 il dərs almışdır.

Daha sonra aşiq Mayısdan 2 il bu sənətin sirlərini öyrənmişdir. O, Gəncə musiqi kollecində “Təsviri incəsənət və musiqi” ixtisası üzrə oxumuş, daha sonra ali təhsil almaq üçün Gəncə Dövlət Universitetinə üz tutmuş, 1993-cü ildə “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” fakültəsini bitirmişdir. Lakin bu ixtisaslar üzrə işləməmiş, yalnız aşiq kimi fəaliyyət göstərmişdir. O, aşiq sənətinin müxtəlif havalarının – Misri, Naxçıvani, Yanıq Kərəmi, Kərəm gözəlləməsi, Osmani divanisi və s., eləcə də üç dastanın mahir ifaçısıdır.

Məqalədə nümunə verilən “Misri” havasını Kəlbəcər aşiq mühitinin tanınmış nümayəndəsi Aşiq Məmmədov Arzumanın ifasından əldə edib, nota yazmışdır. Koroğlu havaları silsiləsinə aid olan nümunənin ifası əsasən “Koroğlu” dastanı daxilində müşahidə olunur. Poetik mətndən də görüldüyü kimi, burada Eyvazın düşməne əsir düşməsindən bəhs olunur.

*Xəbər verin dəlilərim oyansın,
Tutulubdu bir Eyvazım əldədi!
Misri qılınc qızıl qana boyansın,
Tutulubdu bir Eyvazım, əldədi! [15].*

Bununla yanaşı “Misri” havasının dastandan kənar da oxunur. Hava repertuarda həm vokal-instrumental, həm də instrumental şəkildə yer almaqdadır. Onun instrumental şəkildə ustad ifaçılarından Qazax mühitinin ustad sənətkarlarından olan Aşiq Ədalət Nəsibovu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Əldə etdiyimiz nümunə sazda instrumental girişlə başlanır. Instrumental hissə eyni ibarənin təkrarı üzərində qurulmuşdur ki, bu ibarənin melodik baxımdan müxtəlif variantları digər Koroğlu havalarında da rast gəlinir.

Nümunə № 1

“Misri” havası Şah pərdə kökündə (Ümumi kök; Qaraçı kökü) oxunur. Poetik mətni qoşma şeir şəkli təşkil edir. Lakin aşığın etdiyi əlavələr sayəsində misradakı hecaların sayı 15-16-ya qədər artır. İki misradan sonra növbələşən melopoetik əlavə isə yeni misra yaratmış olur. Ümumiyyətlə aşığın ifa etdiyi bu variantda misraların təkrarı və melopoetik əlavələr, eləcə də nidalar melobəndin quruluşunda mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Vokal partiya x₄ intervalı həcmindədir. Havanın ümumi həcmi isə “Koroğlu” tipinə xas xarakterik cəhət kimi kiçik septima intervalı çərçivəsindədir. “Misri” havasının ümumi kompozisiyası kuplet-variant formasına uyğun gəlir. Melodiya az sıçrayışlarla dalğavari şəkildə inkişaf edir ki, bu da onu rəçitativ-deklamasiya üslubundan müəyyən qədər uzaqlaşdırır.

Nümunə № 2

Hü-nər-lə Mis-ri qı-lınc ey,-

7 — qı-zıl qa-na bo-yan-sın Tu-tu- lub - dur bir Ey-va-zım əl-də - dir E - e - ey, e -

13 e - ey, e - e - ey ö - lü - rəm

20 Be - lə tu - tub - dur ey — Ay - a - man, ay a - man, ay a - man ö - lü rəm

“Misri” havası etnomusiqşünas, sənətşünaslıq elmləri doktoru, professor Tariyel Məmmədov tərəfindən də nota salınaraq tədqiqata cəlb edilmişdir [7, s. 479]. Müqayisə üçün bildirik ki, T. Məmmədovun not yazısında vokal partiya sərbəst vəznə uyğunlaşdırılaraq *rubato* yazılmışdır. Lakin bizim əldə etdiyimiz variantın vokal hissəsi dəqiq metrik ölçüyə uyğun gəldiyi üçün havanı dəqiq vəznə nota salmışıq.

Nümunə № 3

Rubato

[Hay - hay!] Əy-lən, də-yim Qı-ra - tı -

nın qiy-mə - ti - ni, Sek - sən min sər - kər - də ma - la da ver

Nota aldığımız daha bir nümunə “Naxçıvanı” havasıdır. Qeyd edək ki, aşıq musiqi sənətinin tədqiqatçısı, professor T. Məmmədov Naxçıvan aşıq mühitindən bəhs edərkən [2, s. 55] “Naxçıvanı” havasını həmin zona ilə bağlı olduğunu yazmışdır. Lakin müasir aşıq sənətinin lokal areallarını nəzərə alsaq, Naxçıvan bölgəsində aşıq sənətinin tənəzzülə uğradığına baxmayaraq havanın repertuarda əhə-

miyyətli yer tutduğunu görürük. Bu hava Aşiq Hacı, müasir dövrdə Nemət Qasımlı, Aşiq Avdı Musayev, Fəzail Miskinli və başqalarının, eləcə də müğənni və xanəndələrin (Nazpəri Dostəliyeva, Səbinə Ərəbli və b.) repertuarında yer almaqdadır. “Naxçıvanı” havasına qoşma şeir şəkli uyğun gəlir. Aşıqlar poetik mətn seçimində müxtəlif qoşmalara müraciət etsələr də, Mikayıl Azaflının “Ağarmayın, ağ saçlarım” şeirinə daha çox oxunur. Bizim əldə etdiyimiz variantda da Aşiq Arzuman Mikayıl Azaflı yaradıcılığına müraciət etmişdir. Qoşma ənənəvi olaraq abab, cccb, dddb kimi qafiyələnilir. Aşiq Arzumanla müsahibə zamanı ifaçı bildirmişdir ki, Mikayıl Azaflı qoşmanı 1961-1964-cü illərdə türmədə olduğu müddətdə qələmə almışdır. Hətta qoşmanın möhürbəndində bu barədə qeyd olunmuşdur. Lakin bəzən həmin misra təhrif olunaraq, “zindan” sözü “hicran” ilə əvəz olunaraq, yanlışlığa yol verilir. Düzgün variant isə aşağıdakı kimidir:

*Azaflıyam, ağ saqqalım bir yana,
Gənclik getdi, könül oldu virana.
Deyəcəklər dözəmmədi hicrana,
Ağarmayın, ay saçlarım, amandı! [14].*

Burada tez-tez təkrarlanan “Ağarmayın, ay saçlarım, amandı!” poetik misrası melodiya ilə assosiasiya yaradaraq, “leytmövzu” rolunda çıxış edir. Hava üçün kuplet-variant forması daha uyğundur. Uzun və qısa hecaların növbələşməsinə görə, eləcə də aşığın etdiyi bəzi əlavələr nəticəsində baş verən variantlılıq bəndləri A₁, A₂, A₃ kimi işarələməyə imkan verir. Hava *Allegretto* tempində, ənənəvi olaraq instrumental girişlə başlanır. Giriş bölmə üçün ölçü dəyişkənliyi səciyyəvidir. Üstünlük təşkil edən 3/4 ölçüsü burada bəzən 2/4 ilə əvəz olunur. Melodik inkişaf pilləvari hərəkətlər üzərində qurulmuşdur. Qalxan və enən xətti inkişaf prinsipi instrumental girişin əsasını təşkil edir. Lakin cümləni tamamlayan bölmələrdə isə x₄ intervalına sıçrayış özünü göstərir. Bu sıçrayış sayəsində instrumental bölmənin inkişaf xətti genişlənərək b₇ intervalına çatır.

Nümunə № 4

Allegro ♩ = 125

nəsilərə çatdırılmasına və bu dəyərli mədəni irsin qorunub saxlanmasına öz töhfəsini verir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ağbaba A.İ. Ağbaba-Çıldır aşıq mühiti. Bakı.: Elm və təhsil, 2012, 309 s.
 2. Eldarova Ə.M. Azərbaycan aşıq sənəti. B.: Elm, 1992, 168 s.
 3. İsmayilzadə R. Y. Gəncənin musiqi yaddaşı. B.: Elm, 2007, 47 s.
 4. Kərimli A.O. Azərbaycan aşıq sənətində məktəblər və onların araşdırılması. "Azərbaycan milli musiqisinin tədqiqi problemləri" e/m toplusu. /I buraxılış/. B.: "Qobustan", № 1–2, 1993.
 5. Köçərli İ.T. Aşıq bayatıları milli musiqili-poetik intonasiya edilmə modeli kimi / Azərbaycan etnomusiqişünaslığı üzrə oçerklər. Bakı, 2017, s.111-124
 6. Mənsimova Z.İ. Zaqatala aşıq mühiti, B.: Folklor İnstitutu, 2014, 216 s.
 7. Məmmədov T.A. Azərbaycan aşıq yaradıcılığı. B.: Apostrof, 2011, 325 s.
 8. Paşayev S.P. (Pirsultanlı Sədnik Paşa). Ozan-aşıq sənətinin nəzəri məsələləri. B.: Ozan, 2002, 208 s.
- Saytoqrafiya:**
9. Elvin Mustafayev - Aşıq sənətinin dahi nümayəndələri. URL:<https://goyce.az/news.php?id=564>
 10. Aşıq Mayis Gəncəli. Vikipediya, azad ensiklopediya URL: https://az.wikipedia.org/wiki/A%C5%9F%C4%B1q_Mayis_G%C9%99nc%C9%99li
 11. Gəncə aşıqları dastanı. URL:https://az.wikipedia.org/wiki/S%C9%99raf_Qas%C4%B1mDastanlar:
 12. Ustad Aşıq Mayis Gəncəli - "Vanağzi", 2012.06.15. URL:https://www.youtube.com/watch?v=qGi2HNakYLS--Aşıq_Mayis
 13. Azərbaycanın ənənəvi musiqisi. Qəhrəmanlıq dastanları. URL:http://enene.musigi-dunya.az/d_koroglu_misri.html
 14. Azərbaycanın ənənəvi musiqisi. Mikayıl Azafli. "AMANDIR". URL:http://enene.musigi-dunya.az/qoshma_azafli1.html
 15. Vikimənbə. Koroglu dastanı / Durna teli. URL:https://az.wikisource.org/wiki/Koro%C4%9Flu_dastan%C4%B1/Durna_teli
 16. Aşıq Müğənni İlqar Nəcəfoğlu Ustad Aşıq Ulu Ozan Dədə Şəmşirin 125 illiyinə həsr olunmuş yubiley. İlqar Nəcəfov. URL:<https://www.youtube.com/watch?v=MV4vRIMWF8M>

Нармин БАГИРОВА

АНК, магистр этномузыкологии

СОХРАНЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИЙ АШУГСКОГО ИСПОЛНЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация: Изучение различных жанров и видов фольклора по регионам составляет актуальную задачу этномузыкологии. Некоторые регионы, где ашугское искусство распространено в Азербайджане, уже изучена в ряде научных исслед-

дований. Однако современное ашугское искусство Гянджинского региона, имеющее древнюю и богатую историю, не исследовалось как самостоятельная исследовательская работа. С этой точки зрения тема представленной статьи является актуальной. Тема, которую мы затрагиваем – Гянджа в наше время посвящена становлению и развитию исполнительских традиций ашугской музыки. В статье была рассмотрена историческая деятельность ашугов и ашугских коллективов. Гянджа – культурно, исторически и стратегически важный регион Азербайджана. Поэтому мы считаем изучение искусства ашуга, являющегося частью культурного наследия такого региона, одной из важных и актуальных тем. Наша основная цель в представленной статье – исследовать и раскрыть некоторые особенности ашугской среды в Гяндже, ашугского репертуара и исполнительского искусства, способы сохранения и развития ашуг-исполнительских традиций в современное время. В настоящем исследовании мы хотели показать современный уровень развития искусства ашугов в этом регионе, проанализировав несколько песен в исполнении современных ашугов Гянджи.

Ключевые слова: Гянджа, ашуг, песня, школа, фольклор, народная музыка

Narmin BAGIROVA
ANC, Master of Ethnomusicology

PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF ASHIQ PERFORMANCE TRADITIONS IN YOUTH IN THE MODERN PERIOD

Abstract: *The study of different genres and types of folklore by regions constitutes the actual problems of ethnomusicology. Some regions where ashig art is widespread in Azerbaijan have already been investigated in a number of research studies. However, the modern Ashiq art of the Ganja region, which has an ancient and great history, has not been investigated as an independent research work. From this point of view, the topic of the presented article is relevant. The topic we are addressing is dedicated to the issues of establishment and development of ashig performing traditions in Ganja in the modern era. The historical issues of the environment were touched upon in the article, and the activities of ashigs and ashig collectives were discussed. Ganja is a culturally, historically, and strategically important region of Azerbaijan. Therefore, we consider the study of Ashiq art, which is a part of the cultural heritage of such a region, to be one of the important and relevant topics of the modern era. Our main goal in the presented article is to investigate and reveal some features of the Ashiq environment in Ganja, Ashiq's repertoire and performing arts, how to preserve and develop Ashiq-performance traditions in modern times. In the current study, we wanted to show the current level of ashig art development in this region by analyzing several airs performed by modern ashigs of Ganja.*

Keywords: *Ganja, ashig, song, school, folklore, folk music*

Rəyçilər: sənətsünəşliq üzrə fəlsəfə doktoru, AMK-nın professoru Jalə Qulamova;
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Fəxrəddin Baxşəliyev